

UO'K: 811.111.2'373.5

Fazilat TURG'UNOVA,
Toshkent davlat transport universiteti tadqiqotchisi
E-mail: fazilatturgunova05@gmail.com

Prof. I.T.Rustamov taqrizi asosida

THE IMPACT OF GRAMMATICAL COMPRESSION ON THE PSYCHOLOGY OF READERS IN UZBEK AND ENGLISH HEADLINES A LINGUISTIC AND PRAGMATIC APPROACH

Annotation

This article analyzes the impact of grammatical compression on the psychology of readers in Uzbek and English headlines through linguistic and pragmatic approaches. The study explores the cross-cultural differences in grammatical compression and its effectiveness in information reception. In English headlines, compression serves as an effective tool for conveying information quickly and clearly, while in Uzbek headlines, this approach may pose difficulties for readers. The results of the research highlight the importance of considering cultural context when understanding the psychological impact of grammatical compression. This article is significant for optimizing feedback mechanisms and developing management strategies tailored to language and culture.

Key words: Grammatical compression, psychology of readers, headlines, linguistic approach, pragmatic approach, cross-cultural differences, information reception, feedback, management strategies.

ВЛИЯНИЕ ГРАММАТИЧЕСКОЙ КОМПРЕССИИ НА ПСИХОЛОГИЮ ЧИТАТЕЛЕЙ В УЗБЕКСКИХ И АНГЛИЙСКИХ ЗАГОЛОВКАХ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ И ПРАГМАТИЧЕСКИЙ ПОДХОД

Аннотация

В данной статье анализируется влияние грамматической компрессии на психологию читателей в узбекских и английских заголовках с помощью лингвистического и прагматического подходов. Исследование изучает межкультурные различия в грамматической компрессии и её эффективность в восприятии информации. В английских заголовках компрессия служит эффективным инструментом для быстрой и ясной передачи информации, в то время как в узбекских заголовках этот подход может создать трудности для читателей. Результаты исследования подчеркивают важность учета культурного контекста при понимании психологического воздействия грамматической компрессии. Эта статья имеет важное значение для оптимизации механизмов обратной связи и разработки управленческих стратегий, адаптированных к языку и культуре.

Ключевые слова: Грамматическая компрессия, психология читателей, заголовки, лингвистический подход, прагматический подход, межкультурные различия, восприятие информации, обратная связь, управленческие стратегии.

O'ZBEK VA INGLIZ SARLAVHALARIDA GRAMMATIK KOMPRESSIYANING O'QUVCHI PSIXOLOGIYASIGA TA'SIRI LINGVISTIK VA PRAGMATIK YONDASHUV

Annotatsiya

Ushbu maqola o'zbek va ingliz sarlavhalarida grammatik kompressiyaning o'quvchi psixologiyasiga ta'sirini lingvistik va pragmatik yondashuvlar asosida tahlil qiladi. Tadqiqotda grammatik kompressiyaning madaniyatlararo farqlari va uning axborotni qabul qilishdagi samaradorligi o'rganiladi. Ingliz tilidagi sarlavhalarda kompressiya axborotni tez va aniq yetkazishning samarali vositasi sifatida xizmat qilsa, o'zbek tilidagi sarlavhalarda bu yondashuv o'quvchilarga qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Tadqiqot natijalari grammatik kompressiyaning psixologik ta'sirini tushunishda, madaniy kontekstni hisobga olish zarurligini ko'rsatadi. Ushbu maqola teskari aloqa mexanizmlarini optimallashtirishda, shuningdek, til va madaniyatga moslashtirilgan boshqaruv strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Grammatik kompressiya, o'quvchi psixologiyasi, sarlavhalar, lingvistik yondashuv, pragmatik yondashuv, madaniyatlararo farqlar, axborot qabul qilish, teskari aloqa, boshqaruv strategiyalari.

Kirish. Sarlavhalar kommunikatsiyaning muhim elementlaridan biri sifatida o'quvchining e'tiborini jalb qilish va matn mazmunini qisqacha ifodalashda katta rol o'ynaydi. Grammatik kompressiya sarlavhalarda ma'lumotni qisqartirib, o'quvchining qiziqishini uyg'otadi va uning psixologik reaksiyasiga ta'sir qiladi. O'zbek va ingliz sarlavhalaridagi grammatik kompressiyaning ta'siri tilshunoslik va pragmatik yondashuvlar nuqtai nazaridan o'rganishga qiziqarli mavzu hisoblanadi.

Maqolada o'zbek va ingliz sarlavhalaridagi grammatik kompressiyaning o'quvchi psixologiyasiga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqot sarlavhalarda berilgan qisqacha ma'lumotni qanday qabul qilishini va psixologik reaksiyalarni o'rganishga qaratilgan. Grammatik kompressiyaning samaradorligini

tushunish, matnning samaradorligini oshirishga yordam beradi. Maqola grammatik kompressiyaning lingvistik va pragmatik jihatlarini birlashtirib, o'quvchining matnni qanday tushunishini va kognitiv jarayonlarga ta'sirini ko'rsatishni maqsad qiladi.

Adabiyotlar tahlili. O'zbek va ingliz sarlavhalarida grammatik kompressiyaning o'quvchi psixologiyasiga ta'siri haqida olib borilgan tadqiqotlar lingvistika va pragmatika sohalarida muhim ilmiy xulosalarni taqdim etadi. O'zbek tilida sarlavhalarda grammatik kompressiyaning xususiyatlari hali to'liq tadqiq etilmagan bo'lsa-da, mavjud tadqiqotlar bu jarayonning matnning samarali va qisqacha yetkazilishiga yordam berishini ko'rsatadi. Sobirova o'zbek sarlavhalarida grammatik kompressiyaning qo'llanilishiga alohida e'tibor

qaratgan bo'lib, bu fenomen o'quvchilarning tez va samarali axborot olishiga yordam berishini ta'kidlaydi [1]. Shuningdek, Tursunova grammatik kompressiyaning o'zbek tilidagi sarlavhalarda kommunikativ samaradorlikka ta'sirini ham o'rganib chiqdi. R.G.Faxritdinovna va X.D.Izzatullayevna esa, o'zbek sarlavhalaridagi sintaktik qisqartirishlar va ularning kommunikativ rolini tahlil qilgan [2]. Biz o'zimizning oldingi tadqiqotlarimizda ham ushbu yo'nalishda o'z fikrlarimizni quyidagicha keltirib o'tgandik: ingliz tilidagi maqolalar sarlavhalarini leksik va grammatik jihatdan tarjima qilishda yuzaga keladigan xatolar ko'pincha madaniy va tilga xos farqlardan kelib chiqadi [3]. Xususan, ingliz tilidagi sarlavhalarda ishlatilgan qisqartmalar, idiomatik ifodalar yoki sintaktik tuzilmalar o'zbek tiliga to'g'ri tarzda moslashtirilganda, ba'zan ma'no yo'qolishi yoki noto'g'ri talqinlar yuzaga keladi. Bu xatolar, ko'pincha, tarjimonning madaniy va lingvistik kontekstni to'g'ri tushunmasligi natijasida vujudga keladi. Shuningdek, grammatik kompressiyaning tilning o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq bo'lishi, o'qish va tushunish jarayonlariga ta'sir qiladi, bu esa tarjimaga oid xatolarning oldini olishda ehtiyotkorlikni talab qiladi.

Ingliz tilida grammatik kompressiyaning o'quvchi psixologiyasiga ta'siri haqida ko'plab tadqiqotlar mavjud. Bell ingliz sarlavhalaridagi grammatik kompressiyaning psixologik va pragmatik jihatlarini o'rganib, qisqartirish va sintaktik oddiylashtirish usullarining o'quvchining axborotni tez qabul qilishiga yordam berishini ko'rsatdi [4]. Bellning ta'kidlashicha, sarlavhalarda grammatik kompressiyaning ishlatilishi o'quvchilarga axborotning asosiy mazmunini tezda anglash imkonini beradi va matnning o'qilishi osonlashadi. E.Yu.Shamlidi pragmatik nuqtai nazardan grammatik kompressiyaning o'quvchilarning maqsadga yo'naltirilgan kognitiv jarayonlariga ta'sirini o'rganib, qisqargan sarlavhalarining o'quvchilarga axborotni qisqa vaqt ichida tushunishga yordam berishini ta'kidlaydi [5]. Shuningdek, E.Yu.Shamlidi sarlavhalarining grammatik kompressiyaning o'quvchilarning xulq-atvoriga va ularning motivatsiyasiga ta'sirini ham ko'rsatdi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotda o'zbek va ingliz sarlavhalarida grammatik kompressiyaning o'quvchi psixologiyasiga ta'sirini lingvistik va pragmatik yondashuvlar yordamida tahlil qilish maqsadida sifatli va miqdoriy tadqiqot metodlari qo'llaniladi. Tadqiqot ikki asosiy bosqichda olib boriladi, lingvistik va pragmatik tahlil.

1. O'zbek va ingliz sarlavhalaridagi grammatik kompressiya hodisalari sintaktik va semantik jihatdan tahlil qilinadi. Masalan, o'zbek tilidagi "Tojikistonda politiya uchun yangi forma namunalarini taqdim etildi" [6] sarlavhasida passiv qurilish orqali fe'l qisqartirilgan. Ingliz tilida esa "Tesla software update releases" [7] sarlavhasi shunga o'xshash konstruksiyani o'z ichiga oladi, bu esa xabarni qisqacha va samarali yetkazish imkonini beradi. Ushbu bosqichda sarlavhalarda ishlatilgan qisqartirish vositalari, masalan, qisqa fe'l shakllari va passiv konstruksiyalar aniqlanadi va tilga xos xususiyatlar ko'rsatiladi.

2. Grammatik kompressiyaning o'quvchining psixologik va kognitiv reaksiyalariga ta'sirini o'rganish uchun pragmatik tahlil o'tkaziladi. Misol sifatida, o'quvchilarga quyidagi sarlavhalar taqdim etilganda: "Prezidentga 2024-yilgi xususiyashtirishning yangi dasturi taqdim etildi" [8] yoki "John Bolton: Presidents Expect Loyalty. Trump Demands Fealty," [9] anketalar va eksperimentlar yordamida o'quvchilarning xulq-atvori va motivatsiyasiga ta'sir qiluvchi omillar o'rganiladi. Tadqiqot davomida, o'quvchilarning sarlavhalarni qabul qilish jarayonlari va psixologik reaksiyalarini, shuningdek, grammatik kompressiyaning samaradorligi aniqlanadi. Bu jarayonlar o'quvchilarning axborotni tez va samarali qabul qilishini ta'minlashda

grammatik kompressiyaning qanday rol o'ynashini tushunishga yordam beradi.

Grammatik kompressiya o'zbek va ingliz sarlavhalarida sintaktik va semantik jihatdan qisqartirish vositalari yordamida axborotning samarali yetkazilishiga xizmat qiladi. Passiv konstruksiyalar va qisqa fe'l shakllari bu jarayonda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, grammatik kompressiyaning o'quvchining psixologik va kognitiv reaksiyalariga ta'sirini o'rganish pragmatik tahlil orqali amalga oshiriladi. Bu tahlillar, grammatik kompressiyaning axborot qabul qilish jarayonidagi samaradorligini va o'quvchilarning axborotni tez va aniq tushunishini ta'minlashdagi ahamiyatini ko'rsatadi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari o'zbek va ingliz sarlavhalarida grammatik kompressiyaning o'quvchilarning axborotni qabul qilish jarayoniga ta'sirini ko'rsatdi. Ingliz tilidagi sarlavhalar qisqaroq va aniqroq bo'lib, ma'lumotni tez qabul qilishni osonlashtirgan. Ingliz tilidagi sarlavhalar qisqa, aniq va samarali bo'lib, ma'lumotni tez va oson qabul qilishni ta'minlagan. Misol uchun, "Tesla software update releases" sarlavhasi qisqa va samarali tarzda axborotni yetkazib beradi. O'zbek tilidagi sarlavhalarda esa ba'zan uzun va murakkab tuzilmalar mavjud bo'lib, bu o'quvchilarning tushunish jarayonini sekinlashtirgan. Masalan, "Tojikistonda politiya uchun yangi forma namunalarini taqdim etildi" sarlavhasi passiv qurilish orqali qisqartirilgan bo'lsa-da, o'quvchiga tushunish jarayonida murakkabliklar yuzaga kelgan.

Grammatik kompressiyaning o'quvchilarga ta'sirini baholashda, o'quvchilarning psixologik va kognitiv reaksiyalarini tahlil qilindi. Qisqa va kompressiyalangan sarlavhalar diqqatni jamlashni va ma'lumotni tezda qabul qilishni osonlashtiradi, masalan, "John Bolton: Presidents Expect Loyalty. Trump Demands Fealty" sarlavhasi shunday natijalarni ko'rsatdi. O'zbek va ingliz tillaridagi sarlavhalarda grammatik kompressiyaning samaradorligi madaniy tafovutlar bilan bog'liq ekanligi ham aniqlangan. Ingliz tilidagi sarlavhalar o'quvchilarning ma'lumot olish talablariga mos keladi, o'zbek tilidagi sarlavhalar esa ba'zan uzun va murakkab shakllar qo'llanadi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, pragmatik nuqtai nazardan, o'quvchilar qisqa va aniq sarlavhalarni afzal ko'rgan, chunki ular ma'lumotni tez va samarali olishni xohlaydi. Tadqiqot, shuningdek, grammatik kompressiyaning psixologik va kognitiv reaksiyalarini tushunishga yordam beradi, bu esa samarali kommunikatsiya va boshqaruvni optimallashtirishga xizmat qiladi.

Muhokama. Tadqiqotda o'zbek va ingliz sarlavhalarida grammatik kompressiyaning o'quvchi psixologiyasiga ta'siri tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, grammatik kompressiyaning ta'siri o'quvchilarning axborotni qabul qilish va tushunish jarayonlariga bevosita ta'sir qiladi. Ingliz tilidagi sarlavhalarda grammatik kompressiya qisqa va aniq bo'lib, o'quvchilarga axborotni tez qabul qilish imkonini beradi, bu ularning motivatsiyasini oshiradi. O'zbek tilidagi sarlavhalarda esa murakkab grammatika konstruksiyalari tushunishni qiyinlashtirishi mumkin.

Madaniyatlararo farqlar ham grammatik kompressiyaning samaradorligiga ta'sir qiladi. Ingliz tilida qisqa va sodd sarlavhalar o'quvchilarga mos keladi, shu bilan birga o'zbek tilidagi murakkab iboralar o'quvchilarning diqqatini so'ndirishi mumkin. Grammatik kompressiyaning psixologik jihatlarini ham muhimdir; qisqa sarlavhalar o'quvchilarni tez va samarali axborot qabul qilishga undaydi, o'zbek tilidagi uzun sarlavhalar esa ularning motivatsiyasini pasaytirishi mumkin. Shu sababli, boshqaruv amaliyotida madaniy sezgirlikni hisobga olish, grammatik kompressiyani moslashtirish zarur. Tadqiqot natijalari global boshqaruvda teskari aloqa mexanizmlarini optimallashtirish uchun muhim

amaliy ko'rsatmalar beradi. Grammatik kompressiyaning madaniy va psixologik jihatlarini chuqur tushunish, o'quvchilarning axborotni samarali qabul qilishini ta'minlashga yordam beradi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot o'zbek va ingliz sarlavhalarida grammatik kompressiyaning o'quvchi psixologiyasiga ta'sirini lingvistik va pragmatik yondashuvlar asosida o'rganadi. Natijalar ingliz tilidagi sarlavhalarda

grammatik kompressiya axborotni tez va aniq qabul qilishni ta'minlaganini, o'zbek tilidagi sarlavhalarda esa murakkab grammatika strukturalari tushunishni qiyinlashtirishi mumkinligini ko'rsatdi. Madaniyatlararo tafovutlar hisobga olinishi, grammatik kompressiyaning samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuv, boshqaruv va aloqa strategiyalarini optimallashtirishda foydali bo'ladi.

REFERENCES

1. Турсинова, С., & Ёлдошев, У. (2023). Стратегии использования устной компрессии в переводе. Арабский язык в эпоху глобализации: инновационные подходы и методы обучения, 1(1), 560–565. <https://doi.org/10.47689/ATGD:IYOM-vol1-iss1-pp560-565-id28650>.
2. R.G.Faxritdinovna, X.D.Izzatullayevna. Sarlavhalarni tarjima qilish usullari (ingliz va o'zbek matbuoti materallarida) - Ijodkor o'qituvchi, Vol. 2 No. 19 2022. 532-533-p.
3. Turgunova F. R. Ingliz tilidagi maqolalar sarlavhalarini leksik va grammatik jihatdan tarjima qilishda xatolarning sababi (Tarjima xatolarining ta'rifi va tasnifi) //Journal of new century innovations. – 2022. – T. 8. – №. 1. – С. 667-673.
4. Bell, R. The psychological and pragmatic aspects of grammatical compression in English headlines. Journal of Linguistic Psychology, 8(2), 2003. 105-118.
5. Шамлиди Е.У., Эрохина Э.Р. (1977) Речевая компрессия и избыточность в устном переводе // Уровни лингвистического анализа в синхронии и дичронии. Речевая компрессия и избыточность в устном переводе // Уровни лингвистического анализа в синхронии и диахронии. Пятигорск., b.65.
6. <https://kun.uz/news/2019/03/13/tojikistonda-politsiya-uchun-yangi-forma-namunalari-taqdim-etildi>
7. <https://www.notateslaapp.com/software-updates/>
8. <https://www.gazeta.uz/oz/2024/04/18/privatization/>
9. <https://www.nytimes.com/2025/01/05/opinion/trump-loyalty-cabinet-presidents.html?searchResultPosition=2>